

Pasislėpęs pavasario lygiadienis

Grupė SKYLĖ ir Aistė Smilgevičiūtė tęsia lygiadienio koncertų tradiciją Šv. Kotrynos bažnyčioje. Apie lygiadienį senojoje kultūroje Aistė kalbina mitologę ir folkloristę Daivą Vaitkevičienę.

Aistė Smilgevičiūtė: Pagrindinės metų kalendorinės šventės Kalėdos ir Rasos – Saulės posūkio taškai - švenčiamos ir pažymimos labai ryškiai.

O štai lygiadieniai- tiek rudens, tiek pavasario – tarsi tuoj bus, tarsi jau praėjo. Aiškiai neužčiuopiamė...

Daiva Vaitkevičienė: Nenuostabu, kad lygiadieniai yra kur kas mažiau pastebimi. Metų ciklas panašus į kelionę pirmyn ir atgal: labai gerai užfiksuojame kelionės pradžią ir tą momentą, kai pasukame atgal. Bet kur kas rečiau stebime, kurioje tiksliai vietoje yra pusiaukelė. Taip ir metai yra kelionė, tik ne žmogaus, o Saulės: vasaros ir žiemos saulėgrįžos – tai visiško pasikeitimo momentai, kai Saulė ima „tolti“ arba „artėti“ prie mūsų, o lygiadieniai – vos vos pastebimi lėto ir nuoseklaus proceso taškai.

A. S.: Kalendoriuje galima perskaityti : kovo 20-21d. astronominio pavasario pradžia. Ar visais laikais metas, kai diena lygi naktiai, rūpėjo tik žvaigždininkams?

D.V.: Vis dėlto tie „slaptieji“ taškai nebuvo tik astronomų džiaugsmas: lygiadieniai buvo religiškai įprasminti daugelyje senovės kultūrų, iki šiol jie labai išskilmingai švenčiami Indijoje ir Irane. Jei pagal indišką tradiciją įsivaizduotume metus kaip vieną dievų dieną, tai lygiadieniai atitiktų vidurdienį ir vidurnaktį, t.y. tam tikras pusiaukeles. Lietuviai taip pat labai gerai jautė saulės metų ir dienos ciklus. Kertiniai momentai turėjo savo simbolines reikšmes. Štai ką nors pradėti būtina iš ryto arba iki vidurdienio, kad būtų stiprinamos gyvybinės galios, o tuo tarpu nykimas siejamas su vakaru ir naktimi. Taigi sėjama buvo nuo ryto, o piktžolės ravimos vakarop...

A.S.: Ar pažymėdavo kaip nors seniau žmonės pavasario lygiadienį? Galbūt jis slepiasi po kokiomis nors iki mūsų atėjusiomis šventėmis?

D.V.: Artimiausia pavasario lygiadieniui diena – Juozapinės (kovo 19 d.). Tačiau kur kas svarbesne diena buvo laikoma kovo 25-oji, vadinama Blovieščiais. Katalikiškame kalendoriuje tai Apreiškimo Švč. Mergelei diena, kuomet pranešama, kad ji pasirenkama tapti Dievo motina. Lietuviškas pavadinimas kilęs nuo baltarusiško žodžio *благавешчыя*. Ši diena buvo laikoma viena iš svarbiausių metinių švenčių.

Juozapinių ir Blovieščių liaudiškas aiškinimas ir papročiai išlaikė senųjų tikėjimų paveldą. Sakoma, kad šiomis dienomis parskrenda gandras ir atneša ant sparnų kielę, kuri išspardanti ledą, ir „pasirodo lauke ir krūmuose jorė – žalesa (t.y. žaluma)“. Tad Blovieščiai kitaip dar buvo vadinami Gandrinėmis. Sakoma, kad tądien reikia vaikščioti savo eisena mėgdžiojant gandrą.

A.S.: Na kad lietuviams gandras svarbus, akivaizdu ir šiandien – kiekvienas džiaugiasi jei jo sodyboje toks gyventojas atsiranda. Būna, kad pagal gandro elgesį, jo šeimos dydį „pranašauja“ ir savo šeimos ateitį...

D.V.: Gandras lietuviams - ne vien tik šventas paukštis, kurio apsigyvenimas sodyboje reiškia sėkmę, namų apsaugą nuo perkūnijos ir prognozuoja gausią šeimyną. Lietuvių mitinėje kosmologijoje – tai apskritai su gyvybe ir (at)gimimu susijęs paukštis. Tad manymas, jog gandras parskrenda su lygiadieniu beveik sutampančios šventės dieną, rodo mitinę laiko sampratą: lygiadienis – atgimimo šventė. Kita vertus, ne paskutinėje vietoje tikriausia juodos ir baltos gandro plunksnos, simboliškai išreiškiančios dienos ir nakties, tamsos ir šviesos kontrastą.

Tačiau gandras ne vienintelis sutvėrimas sietinas su lygiadieniu. Būtinai reikia paminėti du išskirtinius kitų gamtos karalių atstovus – mešką ir gyvatę.

Per Blovieščius pamačius ore vėjo nešiojamas plunksnelės ar šiaudus, sakoma: „Meškos plunksnos lakioja“. O štai latviai labai rimtai tikėjo, kad būtent šią dieną meška prabunda ir kyla iš savo guolio. Tamsus meškos kailis asocijuojasi su naktimi (priešingai dienos šviesai), ir štai mįslėje naktis koduojama taip: „Meška langą užgulė“. Tad meškos prabudimas iš miego lygiadienio dienomis mitiniame lygmenyje tolygus atgimimui ir simboliškai žymi šviesos ir tamsos, dienos ir nakties santykio pokytį.

Visgi daugiausia dėmesio per Blovieščius sulaukia gyvačių tema.

Manyta, kad tą dieną nieko negalima parsinešti iš miško, nes bet kokia parsinešta šakelė virsta gyvate. Tai tikra gyvačių diena - Latvijoje Blovieščiai net ir vadinti *Kirmėlių diena*. Esą tądien prabunda gyvatės, ir į žemės paviršių iššliaužianti pati gyvačių karalienė. Ji turinti ant galvos aukso karūną – kad kas ją paimtų, taptų visažiniu... Įdomu, kad tikima rudeni gyvates einant žiemos miego rudens lygiadieniui artimu metu – per Šilines (rugsėjo 8 d.), kurios, kaip ir Blovieščiai, yra Švč. Mergelei skirta šventė. Ar tik nebus lietuviški lygiadieniai buvę kažkokiais moteriškai dievybei skirtos šventės?

A.S.: Taigi „kačiukų“ iš miško per Blovieščius geriau neparsinešt, nes gali jie vazelėj žalčiukais iššliaužti... O gal dar išliko ir kitų elgesio patarimų?

D.V.: Kalbant apie lygiadienį, dar būtina paminėti, kad Blovieščių rytą patariama saulei tekant eiti praustis į upelį. Gerai žinoma, kad baltų kultūroje į rytus tekantys šaltiniai ir upeliai ar rytuosna pasisukantys upės vingiai buvo laikomi šventais. O per lygiadienį saulė teka lygiai iš rytų... Be to, tikėta, kad taip anksti atsikėlus vasarą per rugiapjūtę neskaudės pusiaujo, – o tai būdinga žmogaus kūno morfologijos ir laiko ciklo paralelė, rodanti, kad Bloviečiams teikta lūžinio momento prasmė.

A. S.: Ar yra kokių nors senovinių dainų, susijusių su šiuo laiku? Gal yra kokios nors kitos tautosakos?

D.V.: Deja, nėra žinoma specialių dainų ar kitos apeiginės tautosakos. Bet sakytinė tradicija mums išsaugojo labai įdomių sakmių. Štai Blovieščių rytą žmogui pavyksta pamatyti milžiniško dydžio juodos arba raudonos spalvos gyvačių karalių (arba karalienę), apsuptą gyvačių kamuolio. Kartais, ant žemės patiesus baltą skarelę, žmogui pasiseka tą karūną paimti. Yra ir daugiau sakmių apie gyvates. Arba štai gandro erzinimas: „Gandrai, gandrai, ga ga ga, tavo pati ragana...“. Esą vaikai taip sakydavo, pamatę gandrą, o tėvai už tai labai juos bardavę.

A.S.: O pavasario dievas Joris ar nesusijęs su pavasario lygiadieniu? Ar turėjo Joris savo garbei dieną ir šventę?

Dievas Joris (Jorė) yra naujas baltiškiosios religijos konstruktas, kilęs nuo pavasarinės žalumos, vadinamos jore, pavadinimo. Ši šventė yra naujas steiginys, ieškant baltiškojo Velykų ekvivalento. Simonas Daukantas „Būde“ rašydamas apie dievą Perkūną, jį vadina įvairiais vardais, o pavasarinį Perkūną – Jore. Čia susipynę du skirtingos kilmės dalykai – krikščioniškasis šv. Jurgis (jo diena – balandžio 23 d.), kuris įvedus Lietuvoje krikščionybę iš dalies perėmė Perkūno funkciją, ir senas lietuviškas žalią spalvą reiškiantis žodis *jorė* „pavasario žaluma“, *jorti* „pradėti žaliuoti“ ir t.t. Šiais laikais švenčiama Jorės šventė remiasi būtent S.Daukantu, o jos metu dainuojamose Jurginių dainose Jurgis dabar pakeičiamas Jore arba Joriu.

A.S.: Neseniai išleidote Lietuvių užkalbėjimų rinkinį. Ar galėtumėte pasidalinti užkalbėjimu, kuris tiktų mums pavasarėjant – kai po žiemos mes pabale ir vitaminų atsargos senka?

D.V.: Pavasarėjant, po lygiadienio Saulei persvėrus svarstyklės, sveikata pati turėtų „sužaliuoti“, kaip ta jorė... o man pačiai labai gražūs lietuviški „kosminiai“ užkalbėjimai, kuriais vardijamos stichijos ir kosminiai elementai, dangaus šviesuliai. Štai vienas paprasčiausių tokio pobūdžio užkalbėjimų – nuo gyvatės (jei per lygiadienį parsinešę iš miško šakelę, rastumėte jos vietoje gyvatę). Reikia po tris kartus kartoti šiuos žodžius: „Žemė, žemė, žemė. Dangus, dangus, dangus. Saulė, saulė, saulė...“

A.S.: Ar buvo užkalbėjimais gydomi ne fiziniai, bet sielos skauduliai – pavyzdžiui nepakeliamas ilgesys, kankinanti meilė?..

Užkalbėjimais, be abejo, gydyti ne tik fiziniai, bet ir dvasiniai sutrikimai. Bet etnomedicinoje šios dvi kategorijos taip aiškiai neskiriamos, nes buvo manoma, kad emocijos sukelia ir fizines ligas: ko nors išsigandus susergama nemiga, susigėdijus galima gauti rožę – infekcinę odos ligą ir taip toliau. Užkalbėjimuose kovojama ne su ligos pasekme, bet su priežastimi ar ją sukėlusia būtybe, – pavyzdžiui, įkirtus gyvatei, jos pačios prašoma atsiimti nuodus. Sergant drugiu (t.y. karščiuojant), užkalbėtojas iš ligonio kūno išprašo simptomus sukeliančią būtybę, pasireiškiančią šuns, paukščio ar mergos pavidalu...

Kankinanti meilė – tai neadekvatus ryšys, tad užkalbėjimu reikėtų tiesiog nutraukti tą ryšį. Beje, mano gydomųjų užkalbėjimų leidinyje meilės pritraukimo ir atskyrimo formulės, kaip ir kiti socialiniai, ūkiniai ar gamtos stichijų užkalbėjimai, dar neskelbiami, tai tikiuosi padaryti ateityje.

A.S.: Dėkoju už įdomų pasakojimą, dabar lygiadienis man atrodo jau mažiau pasislėpęs. Ir asmeniškai klausimas pabaigai - ar Jūs pati jaučiate kad Saulė ir Mėnulis ant svarstyklių išsilygino, ar kaip nors reaguojate į šviesos persvarą? Viduje ir išorėje?

D.V.: Visada labai laukiu pavasario, tai man pats svarbiausias metų laikas. Ir ilgėjančia diena, o ypač spindinčios saulės žaismais nepaprastai džiaugiuosi. Jaučiuosi atgimusi – turbūt panašiai kaip meška, pavasarį išlindusi iš guolio...